

Lator László

A SZÖKEVÉNY

e felejtetem a nevét az arcát meglehet nem is tudtam a nevét az arcát meg alig láttam sötét volt három órán át miről is beszéltünk amíg szőlősről nagytarnára értünk mert csempész volt járt át romániába oda akkor még könnyen lehetett onnan aztán majd mehetek tovább ha izlovics lajos hozott vele össze ültünk lajos úrnál a nagy lakásban egyedül élt két lányát feleségét nem tudta melyik tábor nyelte el ő szerencsés volt mint muszos megúszta a ház előtt térré terült az utca innenfelől a középkori templom petróleumraktár lett és lepusztult onnanfelől a tömb perényi-kastély megjelenik-e most is éjjelente a fejetlenül kísértő barát lajos úrék háza előtt a téren másfél éve volt hogy nyilvánosan kivégeztek hat hazaárulót másfél év kellett már hősök lehettek lesman doktort is nemrég orvosunkat röntgengépében rádióadó volt másnap pólika elhozta a tollát szép töltőtoll kár ott hagyni a vérben de gondosan megtörölgette tarka kötényében úgy adta nagyanyámnak késő este indultunk a tiszára a kankóvárnál volt-perényi-birtok széthordták háznak mohos köveit itt jönnek majd a műúton a szovjet tankok mutatta tán két éve volt cseh ügyvéd nagybátyám így-úgy várta őket el is vitték a cseh-magyart örökre a vasúti töltésen gyalogoltunk szekercének feltételes megálló de vonat persze nem járt arra régen hiába hogy a hegy alatt sötétben a házak kertek most is ismerősek tavalyelőtt az aljban még barackot meg cigányalmát szedtem hézserék montszagú elhagyott présháza mellett akkor megvoltak még a szűk-teraszos szőlők majd nemsokára letarolják a borházhoz meredek dombos-árkos sziklás út vitt fel jobb kéztől a forrás odajártunk tarajos götte lakta valahányszor a sólyomkőre mentünk hollandiai néném ment előttem a kaptatókon négykézlábra állt nagy fara volt feszült a szoknya rajta most lenről láttam sötét volt a kötömb komor november végi ég mögötte rakasz felett mégis világitott a füzesen keresztül a tiszához idejártunk a fahídhöz fürödni két csonk maradt csak kétfelől belőle ott volt a csónak a szárazra húzva a túlsó parton senki-földje-pusztta

Tóth Krisztina

ÉVSZAKOK ZSOLTÁRA

A nyolcvanéves Lator Lászlónak

Lassított visszánézett forgó bicikliküllő-íriszével
erdőkön gördülő földeken túli kék jel

ezer esztendő is csak rövid vigyázása egy éjnek
futó patakok és szavak alatti ének

ez volt a tavasz és mostmár mindig ez lesz
nem emlékszel és semmit sem feledhetsz

mikor még hegyek se voltak útjaink kezdetén
szemcsés vályogfalat tapogatott a fény

izzadt naptenyerét délben a fűre rakta
ez volt a nyár kerek világ lecsukott szemű arca

egyetlen ijedt pillanat és mostmár mindig ez lesz
nem emlékszel és semmit sem feledhetsz

vagy a meztelen szárú ősz a kéményben baglyot találtak
és visszazállt a füst szaga tarlónak és halálnak

emberek jöttek-mentek nyitva hagyták az ajtót
kezeink munkáit igazgassad harang szólt

az a kihűlő kályha lett az ősz és mostmár mindig ez lesz
nem emlékszel és semmit sem feledhetsz

pillákra ült a dér árkokba megfagyott hó
minden dolgunk között vakon rohanni volt jó

huzatos hajlékunkba megtérni fogvacogva
tebened fáztunk eleitől fogva.

Rába György

PÓTAPA

Aki apaszerepbe nőtt
és délután meg délelőtt
s este álmában is talán
lévén félárva túl korán
tetőt fedélt alakított
anyja életének botot
amikor már nem volt kinek
támaszra vágyót keresett
kislányt a nők közt néhanap
fiút pótapán kapva kap
a szerep amit gyakorolt
bőrébe gesztusába forrt
barát felnőtt mégis sokallt
amit nyújtott feléje kart
igenlő válaszul azonban
haszontalant vélt a hozomban

KÉSEI PANORÁMA

Sörényem egyre gyérül
de folyton tanulok
pedzve vénség hegyéről
erre mindig van ok
akinek lába botlik
nem mondja ő zseni
noha győzködté Ottlik
folyvást jelentse ki
olvasni klasszikust
kell neki szemüveg
a feladatra most
a voltnál élesebb
immár jobban örül
ha tehetségre vall
a személye körül
egy újabb fiatal
s ha föllibben egy szoknya

pillantása előtt
 a szemét félrekapja
 ne szidják leskelőt
 nem akar kapni már
 csak adni adni még
 jobban tegnapinál
 úgy érzi életét
 s példája így se másol
 Rembrandt önképei
 kudarc bár ma se másról
 titkot kibontani

Tózsér Árpád

A NAPLÓ NAPLÓJA

Jegyzetek 1996-ból

Pozsony, 1996. január 1.

„I duše souloží” (A lelkek is közöszülnek) – mondja valamelyik versében Holan. Goethe 1823-ban (Petőfi születésének évében) hetvennégy éves, s nősülni akar. Barátjával, Karl August herceggel megkéreti a tizenkilenc éves Ulrikét. Jókai is pontosan hetvennégy, mikor 1899-ben nemcsak akar, hanem meg is nősül (másodszor!): feleségül veszi a húszéves Nagy Bellát. (Petőfi ekkor már ötven éve halott, nem mondhatja neki, amit annak idején Laborfalvy Rózáról rikoltott a fülébe: „*Ilyen nőt nem szabad elvenned, vagy különben sohase fogok veled kezelt!*”) Schopenhauer szerint idős korban, „...*a nemi ösztön kialvása után az élet igazi magva már elfogyott, csak a héja marad meg... az élet olyan komédiához hasonlít, amelyet emberek kezdtek el, s aztán emberi ruhába öltöztetett automaták játsszanak végig*”. De úgy látszik, vannak kivételek. Csütörtökön és pénteken az *Irodalmi Szemlé*ben járt V., de csak egy félórásckát maradt közöttünk. Mondani ugyan azt mondta, hogy a (megszűnőben levő) *Szemle* ügyéről akar tárgyalni velünk, de ha tárgyalt, akkor csak P.-vel tárgyalt, szinte egész idő alatt vele volt. Azt hiszem, tulajdonképpen irigylem őket. V. 54, P. 25 éves. Az új esztendő első napján azt kívánom magamnak, hogy én sem emberi ruhába öltöztetett automataként játsszam végig a maradék életemet. – A *Szemle* ügye: április 1-jén lejár a második (kétéves) főszerkesztői megbízatásom. Nem csinálom tovább a lapot. Pénz nélkül nem lehet a (nehezen kiküzdött) színvonalat tartani. Marad az egyetem meg az ÖT ÖTÖD befejezése. (Szerénytelenül azt tervezem, hogy az 1979-es GENEZIS c. kötetem után megírom a virtuális Pentateuchusom maradék négy kötetét is. Ehhez persze még Goethe és Jókai hetvennégy éve is kevés lenne.)

Január 10.

Állítólag Nabokov (vagy Brodskij?) mondta: Tolsztojjal és Dosztojevszkijjal a háttérben még Amerikában is könnyű orosz írónak lenni. A mai világirodalomban a Nyugaton is ismert világirodalmi vagy mitológiai háttér nélkül nagyon nehéz a kis népek író-

jának talpra állni. Jelenértelmező múltként Kavafisz számára is ott volt az egész antik görögség, az írek számára a kelta mitológia, de még akár a finnek számára is ott van a KALEVALA, de mi értelmezi a magyar s egyáltalán a közép-európai népek íróit? (Mészöly is felveti valahol ezt a kérdést Móricz ERDÉLY-e és az Erdélyt értelmezni nem tudó Thomas Mann-nal kapcsolatban.) Pedig Lönnrot Illés idején talán még egy közép-európai KALEVALÁ-t is össze lehetett volna grümdolni. Csak egy író Bartók Béla kellett volna hozzá, aki a közép-európai eredeti szövegfolklor – mint Bartók száz évvel később a közép-európai népzene – szintézisbe, akár eposzi keretekbe fogta volna. Ehelyett mindenki nemzeti műeposzokat gyártott. S volt, aki a kreációját eredeti középkori alkotásnak adta ki (mint a cseh Václav Hanka), s volt, aki, miután a magyar naiv eposzt rossz helyen kereste, megelégedett az anakronisztikus magyar bárd címével, mint Arany János. De világirodalmi *tertium comparationis* már egyiknek az eposzaiból sem lett. (Illetve a skót Macphersonnak sikerült a lehetetlen: a szintén hamisítvány OSSZIÁN rangja és ismertsége ma szinte az ODÜSZEIA-éval vetekszik. Ideje volna persze az OSSZIÁN minősítését fölülvizsgálni: vajon a posztmodern mintha-szövegek, palimpszesztusok korában is hamisítványnak tűnik még e mű?) Hogy a közép-európai szövegfolklor mennyire összetartozik, s benne a különböző balladaszövegek és hősi énekek mennyire komplementáris viszonyban állnak egymással, azt a szlovák és magyar betyárballadák, de mondjuk akár a szerb és magyar Hunyadi-énekek tanulmányozása közben éreztem nagyon. Persze nagy fájdalomra inkább csak úgy, hogy ami a magyar történetekből hiányzik, azt a szlovák vagy szerb szövegekből sokszor ki lehet egészíteni.

Január 14.

Egy tavalyi *Ést* böngészek. Krausz Tivadar Canterbury Anselm könyvéről (MIÉRT LETT ISTEN EMBERRÉ) elmélkedik. A cikk olvasása közben jön a gondolatom: a skolasztika Atya-Fiú-Szentlélek triumvirátusa akár Hegel tézis-antitézis-szintézis triádájával is párhuzamba állítható. Az Atya a lét (a világmindenség), ebből alakul ki a Fiú (az emberré lett Isten), a Szentlélek pedig mintegy összefoglalja az Atya alapminőségét és azokat a plusz-minőségeket, amelyek a Fiú (az Ember) szabad akaratából következnek, s így jön létre az anyagi világ átszellemített, mintegy krisztianizált formája. (Amelyet pedig talán Teilhard de Chardin „Krisztogenezisével” lehetne összefüggésbe hozni.) Anselmus a pályája elején a normandiai Bec-kolostorban tanárkodik, később canterburyi érsek, Szent Ágoston követője. „Az Isten az emberi képzelet önmeghaladási képességéből nem következik, hanem azzal bizonyítódik” – mondja. – Kész vers ez az egész Anselmus-sztori: fizika és metafizika a nyelv szekvenciáiban. – Az asztalon, a zörgő *És* alatt Marno János: FELLEGJÁRÁS c. kötete, kinyitva a GÓNGORA-JÁTÉK c. versnél: „...sötét alapon világos / epizód, mit később felőröl, magába nyel az egy- / házi papír, mire don Luis szakít a mesével, kép- / zelőerejét közvetlenül a képhez (fehér folt) köti, / tanulmányozza mintegy a szellemi vadont”.

Tegnap Léván voltam, Cs. Gáborral. Az Együttélés hívott meg bennünket a szabadegyetemükre. Érdekes értelmiségi társaság, úgy elmélkednek, elmélyedve, magukon és a szellem (a lélek) dolgain, mint régen a kongregációkban. Az előadásom címe *A magyar irodalom 1100 éve* volt. Ezt az abszurd feladatot másfél órában csak úgy lehetett megoldani, hogy megpróbáltam a tengert egy-két hullámára redukálni. A hívószavaim Németh László, Mészöly Miklós és Weöres Sándor néhány, a magyar irodalom karakterére vonatkozó gondolata, így az „*agonizáló irodalom*”, a „*bujkáló egzisztencializmus és mazochizmus*” és a „*három veréb hat szemmel*” volt.

Január 20.

Tanárként és szerkesztőként is megtalálták hát. Tegnap a Professzorok Házában (Pesten), kb. ötven egyetemi és középiskolai tanárral együtt *Pro renovanda cultura Hungariae*-díjas lettem. Glatz Ferenc kezéből vettük át az okleveleket. Én meg közben arra gondoltam, amire ilyenkor általában gondolni szoktam: Minden kitüntetés: megnevezés, kísérlet arra, hogy bepecsételjék az embert a nevébe. Fityiszt neked, Ferikém, az én nevem nem ér. Én nem vagyok sem Monsieur Tanár, sem Monsieur Szerkesztő, sem Monsieur Teste. Az én rendszerem, akárcsak Valéryé, a Rendszer Hiánya. – A szünetben Kiss Gy. Csabával tervezgettünk: Pesten már tekintélyes számú bohemista létezik, ideje lenne intézményes keretbe fogni a munkájukat. Mondjuk a Közép-európai Intézet mellett afféle Café de Bohème-et létrehozni. Egy Holan-összes lehetne az első kiadványunk.

Egyébként én már csütörtökön Pesten voltam, a Szlovák Intézet (persze tkp. a *Kalligram*) Mészöly Miklós 75. születésnapját ünnepelte. Ott volt szinte mindenki, aki számíthat valamit a jelenkori magyar irodalomban. Mészöly egyetemes tekintély. Ahogy a művei stílusa és jelentése elképesztően gazdagon rétegelt (kár, hogy a kritika e rétegekből sokat úgyszólván parlagon hagy, csak azért, mert könnyen kiderülne, hogy az író bizony nemcsak Camus egzisztencializmusát és az *Újhold* objektív-korrelatívját, de az avantgárd és a népi iskolák eredményeit is bedolgozta műveibe), úgy a baráti köre és közönsége is sokrétű. Csak azokat sorolom, akikkel szót is váltottam: Esterházy Péter, Tolnai Ottó, Varga Lajos Márton, Pomogáts Béla, Balla Zsófia, Koczkás Sándor, Hege-dős Mara, Mészáros Sándor, Darvasi László, Somlyó György, Mányoki Endre. Ez a névsor már magában is elég tarka, pedig csak töredéke a jelenvoltaknak. – Én a sokadalomban mindig kétségbeejtően magányosnak érzem magam, nem tudok találkozni az emberekkel. Valahogy úgy vagyok egyedül, mint a Tandori-vers hőse: „*Volt egy idő, mikor / velem is bárki / találkozható, akár minden nap, / mint a faluból kifelé menet a cigánnyal, / megkérdézhette, hová méz, cigány – / Most már tudom, / ezeknek a dolgoknak vége.*” Vagy a teremtés kezdetétől együtt vagyok valakivel, vagy reménytelen a találkozásunk. S az esik a leginkább nehezemre, ha valakivel ennek ellenére is beszélgetnem kell. A könyveim között soha nem érzem ezt a nyomasztó idegenséget, a halott vagy személyesen jelen nem levő szerzőkkel válogatás nélkül tudok találkozni.

Február 4.

Úristen, már február 4. 7-én kezdődik a tanítás. De tulajdonképpen már várom. Hiányzik az íráshoz a külső stimuláció. Nem mintha nem írnék: meghalt Brodskij (56 éves volt, öt évvel máris túléltem), s napok óta két versének a fordításával gyötörődöm (APÁM EMLÉKÉNEK, ANNA AHMATOVA SZÁZ ÉVÉRE), ez lesz az én Brodskij-nekrológom. A két vers egyike erősen kötött, jambikus és kereszttrimes, a másik lazább, de a lazán kötött vers fordítása is kegyetlen, verítékes munka. „*Te megtaláltad a beszéd adományát*” – írja az utód Brodskij az előd Ahmatováról, s írhatta volna akár saját magáról is. A szovjet *epepe* nyelvtelenségében ő is megtalálta az érvényes versbeszéd adományát, kérdés, hogy ami a nyelvtelenségben eredeti nyelvnek számított, mennyire eredeti a világirodalom nagy nyelvi tolongásában. Ez a két vers, amit fordítok, nemigen tűnik túlságosan újszerűnek. Olyan jó versek, amilyenek a világlírásban ezrével találhatók. S tulajdonképpen az egész (válogatott) kötet ilyen: BOG SZOCHRANYAJET VSZJO (AZ ISTEN MINDENT MEGŐRIZ), Moszkva, 1992. Majd meglátjuk, megőrzi-e Brodskij verseit is. Mi zavar bennük leginkább? Induljak ki magamból: meghalt Cs. Miki, kedves diákkori cimborám,

szellemi és mulatótársam (tüdő- és agyrákja volt, kimondani is borzalom, eddig nem is tudtam, hogy agyrák is létezik), s én a megrendülés első hullámában verset kezdtem írni Cs. M.-ről. S azóta már Everymannél és a kísérőinél, a Szerelemnél, a Szépségnél, az Erőnél, a Jóságnál, a Bűnbánatnál és a Barátságánál tartok, s a vers előbb-utóbb le fog válni a személyes „referenciáról”, s isten tudja, hogy végül is miről fog szólni. Azaz a nyelvet hagyni kell élni. A vers „ősoka” a költő személyes (vagy személytelen) élménye, valahogy úgy, ahogy a deisták elképzelésében a teremtés kezdete Isten, de később már a vers is s a világ is a saját törvényei szerint alakul. Nos, Brodskij gyakran leragad az „ősoknál”, nem hagyja érvényesülni a nyelv, a formálás törvényeit. – Este van, pihenésképpen az ESTI KORNÉL-t olvasom. Kosztolányi fogalmazza meg szabatosan számomra azt a misztikát is, amellyel a csecsemő- és kisgyerekkoromra, az eszmélkedésem előtti életemre tekintek (s tekint, gondolom, mindenki). Erről az egy-két, esetleg három-négy évről tkp. semmit sem tudhatunk biztosan, csak *elhiszük* róla, amit a családi legendák megőriztek. Ezt a hitet nevezi Kosztolányi nemes egyszerűséggel „*csecsemőkori ősemberi homály*”-nak.

Február 8.

Téma. Harmincéves koráig nevelkedett – Parsifalként – a tudatlanság erdejében. Harmincéves koráig röpködtek körötte sejtelmes, jelentéstelen pillangókként az „Excalibur”-, a „középrím”-, az „Olifant”- és a „Cosi fan tutte”-féle szavak, nevek, kifejezések, de mikor harmincéves korában ismerkedni kezdett az igazi tudás, a lovagi-polgári lét fogalmaival, ez az ismerkedés sem úgy történt, hogy... beült egy operába, hanem csak úgy, hogy a számára ismeretlen fogalmakat kikereste a lexikonokban. De még így is csodálatos, mesés, ismeretlen birodalom nyílt meg előtte. S most már őszintén sajnálta, hogy Herzelojde szülte, meggyűlölte a származását.

Február 11.

A rádió *Édes anyanyelvünk*jében Tolcsvay Nagy Gábor beszél. Azt mondja, hogy az „unokáz” neologizmus kedveskedő, családias tartalmú kifejezés. Nem biztos! Aki *zsidózik*, aki valakit *megruhá*z, aki *anyázik*, az nem éppen kedveskedő, nem családias tartalmú tettet végez. Szűz Máriáról és mondjuk a nővérünkről vagy húgunkról sem szoktuk mondani, hogy *lebabázott*, hanem csak azt, hogy megszült. Továbbá: a kislány, ha *babázik*, akkor csak játék babával játszik, ha valóságos babát bíznak rá, már nem „babázik”, hanem komoly munkát végez. Folytassam? Az *-áz*, *-éz*, *-ázik*, *-ézik* végű, főnévből képzett igékkel bizony legtöbbször olyan cselekvést jelölünk, amely a főnév alaprendeltetéséhez viszonyítva másodlagos és negatív tartalmú. Az *unokáz* új szót valószínűleg azoknak a fiatal vagy fiatalos nagymamáknak köszönhetjük, akik sokszor már rühellik is a *nagymama* szót, mondván, hogy öregíti őket, s unokáikkal, a *nagymama*, *nagyanya* élményétől megfosztva őket, *nagyanynak*, *nagyinak*, *maminak* vagy isten tudja, minek szólíttatják magukat. Ezek a fura „örökfruska” (vagy magukat annak kendőző) nagymamák már nem tudnak az unokáikhoz a nagymama természetes szeretetével közeledni, ők, ha gondjaikra bízzák az unokáikat, már csak „unokáznak”. Velünk, tegnapi és tegnapelőtti unokákkal a nagyanyáink és nagymamáink még nem „unokáztak”, szerettek, babusgattak vagy szútyongattak, dicsértek vagy szidtak bennünket, de sosem voltunk számukra teher.

J. nagybátyám leánya mondja (Palóccországban) az apjáról: Tudod, ő a halála előtt egy kicsit már *megcsábult*. Azaz megzavarodott a tudata. Vajon ki csábítja el azt, aki *megcsá-*

bul? A Gonosz?, a Sátán?, a Sötétség Királya? Gyakorolgotam reggelente magam is e végső manicheizmust: a fürdőszoba tükreből rendre egy ősz, szétszórt hajú, szétesett arcú vénember néz vissza rám. Egy *megcsábult* Lear király.

Június 1.

Rimay János jegyezte föl Balassiról, hogy életének két nagy vétke volt: az „ira” és a „luxuria”. Azt hiszem, ezt rólam is feljegyezhetné majd egykor valaki. Tegnap Dióspatonyból jöttem hazafelé kocsival (Koncsol Laci hatvanadik születésnapját ünnepeltük), s itt, a blokkunk előtt egy tizenkét-tizenhárom éves taknyos szándékosan a kocsim elé fordult a biciklijével, s mikor hirtelen lefékeztem, beröhhögött az ablakomon, s megismételte a produkcióját. Erre kiugrottam a kocsiból, egyik kezemmel elkaptam a biciklis kis betyár kormányát (erről jut eszembe: a „betyár” eredeti – szerb – jelentése „suhanc”, „legényke”), a másik kezemmel meg adtam neki egy nyaklevest. Elkezdett szitkozódni, mindennek elmondott (konkrétan a „buzerant” maradt meg a szitkai közül az emlékezetemben), s nekem már csak fent, az íróasztalomnál jutott eszembe, hogy íme, megint a régi képlet, hagytam magam a haragtól (az *irától*) elragadtatni. S ha mondjuk lerohan az emeletről az apja, verekedhettem volna a semmiért. Ilyen helyzetben nem ütni kellene mindjárt, hanem oda kellett volna hívnom a srácot, s elmondani neki, hogy ha nagyon akarja, valóban elgázolhatom a kocsimmal, próbáljuk ki, melyik a szilárdabb konstrukció: az autó vagy a bicikli. Szóval lukat kellett volna beszélnem a hasába, mert az „ira” engem még mindig bajba kevert. Apro-pó: Koncsol Laci. Őt bezzeg nem bántja az „ira”. Világéletében szelíd, Juhász Gyulá-s mosolyú fiú volt (anakronizmus!: tulajdonképpen a mostani derűs-bús, hatvanéves szakálla juttatta eszembe Juhász Gyulát, s nem a fiatalkori mosolya), s mégis gyakran gyűlt meg a baja hol ezzel, hol azzal. Legtöbbször a politikai hatalommal. 1985-ben, mikor száműzték az irodalomból, Dióspatonyban kötött ki, s azóta a község krónikása. Ha verekedsz, abba, ha kibékülsz, abba fogsz belehalni. Persze nem mindegy, hogy mikor. Balassit negyvenévesen vitte el az „ira”. A „luxuriáról” majd máskor.

S még mindig ugyanarról. Már mint a hirtelen haragról. Az előbb megint elkezdett reperi az ablakom alatt a múltkori verseny-motorbicikli. Emlékszem, a múlt héten is szinte a tébolyba kergetett, nem tudtam tőle dolgozni. A friss biciklis jelenet indulatában már éppen le akarok a motorosnak kiabálni, hogy menjen a motorját túráztatni a fenébe, de közben megjelennek a rendőrök, s betereleik a motorost a garázsába. Valaki valószínűleg telefonon hívta ki őket. S megint csak jellemző, hogy ez nekem eszembe sem jutott. Az én reakcióm megint a közvetlen beavatkozás terve volt. Az isten csodája, hogy ilyen természettel is megérttem (én is, mint K. L.) a hatvan, sőt hatvanegy évet.

Június 5.

Az első „visegrádi” szövetség 1335-ből való. Pontosan hatszáz évvel azt megelőzően, hogy beleszülettem Közép-Európába, a visegrádi várban megszületett Közép-Európa. Kifejezetten osztrák- és németellenes éllel összeült a magyar, a cseh és a lengyel uralgó, s fontos külkereskedelmi és politikai egyezségeket kötöttek. Ma Visegrád politikai örökségét intézmények hivatottak ápolni, de a kulturális hagyatékára nemigen gondolnak. Pedig az Anjouk és Mátyás idején Visegrád a közép-európai reneszánsznak is központja (mondhatnám: afféle kis Firenzéje) volt. Ha a politikusainknak volna érzékük az ilyesmihez, s legalább annyira kultúraszeretőek volnának, mint a „visegrádi” királyaink voltak (Mátyás szerint például a műveletlen király megkoronázott sza-

már!), akkor Visegrád már rég közép-európai film-, irodalmi és kulturális fesztiválok-tól volna hangos, s évente kiosztanák a legjobb közép-európai irodalmi alkotásoknak, filmeknek stb. mondjuk a Corvin Mátyás-díjat. Ebben a pillanatban egyetlen irodalmi-kulturális esemény kötődik Visegrádkhoz: a Kalligram Könyvkiadó Visegrád-sorozata. – S füstölögtünk mindeföltre Vöröskő várában, tegnapelőtt, Varga Lajos Márton barátommal, azokban a szünetekben, mikor nem az *Irodalmi Szemle* és IV. Béla leányának, Konstanciának a dolgait vitattuk. (Ez utóbbi építtette ugyanis Vöröskő várát. Vajon mire szolgált egy királylánynak egy vár a cseh–magyar határon?)

Kecskemét, június 9.

A panzió szobája, ahol elszállásoltak, kész szerzetesi cella. A berendezése egy ágy, egy szék és semmi más. S a széken egy fekete táblájú Biblia. Úgy jegyzetek, hogy a szent könyvet kitessekelem a székből, s én ülök a helyére, a könyv a térdemre kerül, s a jegyzetfüzetem a könyvre. De a gondolataim nem szerzetesiek: ide is haldokolni jöttem, szitkozódok halkán az orrom alatt. Tegnap este Szekér Bandiék az író-olvasó találkozó után úgy megtraktáltak (gazdag, disznótoros vacsorával), hogy éjszaka a hasnyálmirigyem megint fellázadt. De az órákig tartó roham egyáltalán nem volt olyan kedélyes, mint ahogy most fogalmazok. Hajnalig ültem a végén, s felváltva imádkoztam és káromkodtam. A roham szüneteiben a Bibliát olvastam, Jónáshoz többször is visszatértem: „*Kelj fel, menj el Ninivébe ama nagy városba, és prédikáljad abban, amit én néked parancsolok.*” Tegnap egymás szájából kapkodva a szót prédikáltunk, nyolcan, Jónások: Tornai Jóska, Fodor András, Petőcz András, Tóth László, Vörös István, Géczy János, Fűzi László. S miért prédikáltunk? Mire jó, ha az író prédikál, ahelyett, hogy írna? Ha ír, többnyire „*rühelli a prófétaágot*” (Babits), de ha meghívják valahová prófétálni, a nyakát törve rohan. Nem látja, hogy az élőbeszéd akarva, nem akarva állásfoglalásra készíti. A tett, amely még meg sem tevődött, a beszélő szájából kikényszeríti a fiktív végeredményt. Az élőbeszédben valami megelőlegeződik, az írott szó maga a valami. „*Te csak prédikálj, Jónás, én cselekszem*”, mondja az Úr Babits JÓNÁS-ában. Csakhogy az író maga is cselekszik, ha nem is úgy, mint az Úr. Ninive lakója ő, „*ki nem tud különbséget tenni jobb- és balkezek között*”, de teszi a dolgát: ír. Jónás prédikál, megelőlegezi magának a jó és rossz különbségét, s a vélt jó nevében el akarja pusztítani Ninivét. – Kecskemét egyébként semmiképpen sem Ninive, hanem tiszta, élni akaró, törekvő város. A néhány szép szecessziós, mézeskalács palotája között úgy éreztem magam, mintha a pozsonyi Kék templom körül sétálgattam volna. (Azt is Lechner Ödön építette.) – Holnap reggel vizsgáztatok, már csak az a kérdés, hogyan jutok el ilyen állapotban az egyetemre. Azaz haza. Azaz a Kék templom környékére. (Az egyetem a Kék templom mellett van.) Úgy szeretem Kecskemétet, hogy el nem felejthetem Pozsonyt.

Tatabánya, július 4.

Itt sem voltam még. Az Árpád Szállóban vagyok, reggel hat óra. Itt is pontosan hajnal négykor ébredtem, mint ahogy mostanában otthon szoktam, s nézem a lassan világosodó Gerecse-oldalt, a városra lecsapni készülő bronzturult. Persze Tatabánya mellett, Pestre menet, már számtalanszor elszekereztem, de csak innen, alulról látom, hogy az autósztráda tulajdonképpen magasan a Gerecse-oldalban kanyarog, csaknem a turul karmai között vonaglik, kígyóként. (Eszik vajon a turul kígyót? Vagy az rangján aluli?) Summa summarum: autóból s onnan felülről soha nem tudtam elképzelni, hogy hol szerkeszthetik itt, lent, a füstben és koromban az *Új Forrást*. Most már tudom. Az *Új Forrás* vendége vagyok.

Pozsony, július 26.

Egerszegi Krisztina megint olimpiai aranyat nyert. Mikor tiszteletére a himnuszt játszották, az ő arcán is eljátszódott a mű „művészi terve”, formai-tartalmi történése. Tiszta szomorúság és erő ment át megrendülésbe a szép lányarcon, aztán a finom, de elgömbült vonások megint nyugalomba rendeződtek. Az erős, gyönyörű lány megszületett, növekedett, megrázkódott s végül felmagasodott, mint egy fiatal fa. „Együtt haladt” Kölcsey nagy művével, mint Gadamer Hölderlin EMLÉKEZÉS c. versével az emlékezetes elemzésében.

Augusztus 20.

Rakovszky Zsuzsa: HANGOK. Elképesztően sűrített képiség; itt a trópusokat már-már fogalmaknak, a rendszerüket egy bölcséleti szupernova-robbanás utáni nyelvnek érezzük. De: mintha Kant, valami furcsa reinkarnáció után egy „kiskosztümös frusztrált nőbe” költözött volna, s a „kiskosztümös nő” alulnézetből, egy radikálisan realista lexikájú, de legalább annyira radikálisan bölcséleti struktúrájú nyelven kommentálja izzó és tehetetlen iszonnal, gyűlölettel a környezetét. A személy- és birtokragok lekopása, a tettek, a történések elszemélytelenedése, s mindez mégis személyekhez, afféle personákhoz kötöten: a boncterem hideg emlékdramáit idézik. „Az a szürke, molyos haj lefolyt neki egészen / a derekáig – tőzeglámpban talált menyasszony” – a „haj” végéről hiányzó birtokos „-a” van annyira drámai, mint egy gyilkosság. S az egészet az alig érzékelhető zenei összhangzatok, a sötét, veláris rímek bűvópataka, de még inkább sírokon áthaladó féregjáratai tartják, lazán, össze. Kísérteties költészet. Rakovszky (a név se lehetne találőbb: a legborzasztóbb betegségekre is vonatkoztatható) posztmodern-realista E. T. A. Hoffmann, versben. Csakhogy Heine olyasmit ír Hoffmannról, hogy egyetlen eszelős sikoly húsz kötetben. Egy idő után Rakovszky sötéten, egyenletesen izzó gyűlölete, iszonyata is unalmas.

Augusztus 23.

A tokaji írotáborban (ahová én is hivatalos voltam, csak nem mentem el) Tornai József az írek kapcsán felveti a nyelvváltás problémáját. Kardinális kérdés. Mert ami tegnap még csak a kisebbségi körülmények között vetődött föl, azt most, íme, az európai „fejlődés” veti föl. De az egyértelműen feltett kérdésre nincs egyértelmű válasz, mert az írek ugyan ír nyelven távolról sem jelentenek azt a világirodalomban, amit angol nyelven jelentenek, de akkor mindjárt azt is megkérdezhetjük magunktól, hogy mennyiben ír szerző az ír származású Swift, Joyce, Beckett? Fölöttébb érdekes persze, hogy az a kutyát sem érdekli, hogy mondjuk Joseph Conrad lengyel volt, de azt mindenki tudja, hogy a felsoroltak írek. Van tehát pró és kontra elég, az viszont biztosnak látszik, hogy a magyarok is úgy fogják feladni a nyelvüket, mint Conrad: jeltelenül, észrevétlenül. – A következő kötetem címe az lesz, hogy LEVITICUS, s a nyelvváltás kérdéseit, törvényszerűségeit „levitálja”, lebegi körül.

Nyitra, augusztus 25.

Forum Slovacum – szlovák művészek, vállalkozók és politikusok találkozója Nyitrán. S eláll a lélegzetem, mikor Gašparovičtól, a szlovák nemzetgyűlés elnökétől hallom: *Prezentácia národa je predovšetkým prezentáciou jeho kultúry*. Sajnálom, hogy ez a mondat nem Magyarországon hangzott el. De képzeljük el Horn szájából: *A nemzet bemutatása elsősorban a nemzet kultúrájának a bemutatása*. Ugye, hogy nem megy! A szlovák népből még lehet valami. A magyaroknak egyetlen korszakuk volt, mikor a politikájuk egészen kö-

zel volt a kultúrájukhoz, amikor az előbbi mintegy az utóbbi hatása alatt alakult. Ez volt a reformkor. Ha a szlovákok nem túloznak el sokszor egészen az ostobaságig és sovinizmusig a nacionalizmusukat, napjainkban szintén afféle reformkort élhetnének meg. A „magyar nemzet” ma az önfeladásával prezentálja magát. Pesten politikusok, zenészek, írók egymást előzve hirdetik „kultúrátlanságukat” (értsd: a nemzeti múlt iránti közömbösségüket), esetleg idegen (román, szerb, szlovák, sváb) eredetüket, beteges liberalizmusukat, könnyen emészthetőségüket Európa gyomrában. Noblesse az idegen származást bizonygatni, szégyellje magát, akinek minden felmenője magyar!

Pozsony, augusztus 26.

Margócsy István „nagyon komoly játéka” (értsd: a „NAGYON KOMOLY JÁTÉKOK” c. kritikai gyűjteménye) nagyon komoly kritikák. Bizonyos értelemben Margócsy ma az egyetlen „komoly” magyar kritikus. Ő még látja, amit Goethe látott: „...a normát magatoknak kell megteremtenetek”. (Igaz, Goethe a fiatal költőknek mondta ezt, de gondolom, minden írónak üzenté. Nota bene: tőle, Goethétől való a Margócsy-kötet címe is.) M. tudja, hogy ahány norma, annyi játéktér, annyi játéknem, s minden játéknemnek más a szabályzata. (Igaz, őt is megkísérti az uniformis démona, a kötetzáró, egyébként igen fontos, értékes seregszemléjében „az újabb magyar költészet két nagy poétikai tendenciájáról”, az ún. szó-, illetve mondatköltészetéről beszél, de ítélkezni, hál’ istennek, nem e doktrína szerint ítélkezik.) Képzeljük el, hogy a futballbíró a futballpályán egyszer csak a rögbi játékszabályai szerint kezdene füttyülni! A mai magyar kritikusok szinte kivétel nélkül a posztmodern játékszabályai szerint füttyülnek, ítélkeznek. Mondjuk Juhász Ferenc játékerén is. Margócsy nem. Ő Parti Nagynak posztmodern füttyülővel füttyül, Juhász Ferencnek a „vad, lépett asszociációk” szürrealista sípjával sípol. Következésképpen képes belátni szinte a mai magyar irodalom egész terepét. Pedig csak cirka húsz alkotóról ír. De úgy, hogy írásaiból nyilvánvaló: ő gyakorlatilag a mai magyar irodalomnak nem kettő, hanem húsz fontos játékerét látja. Azt hiszem, ez a szám, a húsz játéktér nagyjából meg is felel a valóságnak. S Margócsyt dicséri, hogy ő mind a húsz játéktéren képes, ha játszani nem is, de sípolni igen.

Szeptember 16.

Atlantában, ahol nemrégén Egerszegi Krisztina az olimpia királynője lett, egy évvel korábban az UNESCO közgyűlése megállapította: a nyelvek száma az utóbbi kétszáz év alatt 12 000-ről 6000-re apadt, tehát éppen 6000-rel csökkent. Akkor újabb kétszáz év múlva a nyelvek száma 0 lesz. Vagy ne legyünk ennyire pesszimisták: 1 lesz. S meg lehet jósolni, hogy Amerika és az Európai Egyesült Államok hathatós segítségével ez az egy nyelv az angol lesz. Ez persze csak elmejáték, de az már egyáltalán nem az, hogy a mai szlovákok és csehek gyakran odalökik az értetlenkedő, nehéz felfogású csehnek vagy szlováknak: *Čo si, Mad'ar?* (Mi az, magyar vagy?) Aminek a jelentése kb. annyi, hogy mi az, te ennyire balfácán, ennyire hülye vagy? Németországban, ha az idegen a német nyelvvel próbálkozik, s észreveszik rajta, hogy nem Wartburgban született (azért jutott eszembe éppen Wartburg, mert Luther tudvalevően ott fordította németre az Újszövetséget, megvetve ezzel a mai irodalmi németiség alapjait; ma persze számunkra itt, Közép-Európában Wartburg az ismert füstölő autófajtát jelenti, a német irodalmi nyelv tehát egy Wartburgban született; elnézést az olcsó szóviccért!), szóval Németországban a németek a németül szerencsétlenkedőhöz már ma is angolul szólnak vissza. (Kukorelly Bandi közlése.) Az európai polgár hamarosan így fog kedveskedni a nehéz felfogású másik európai polgárnak: Mi az, te ennyire német (esetleg: ennyire francia)

vagy?! Lesznek azért makacs ellenállók, akik *dafke* az anyanyelvükön beszélnek majd, megint mások az emlékeikben (mitológiájukban, történelmi-irodalmi hagyományaikban) lesznek olaszok vagy spanyolok (mint ahogy most az írek írek vagy a zsidók zsidók), de a nyelv-nemzetek és az emlék-nemzetek mellett a legtöbb mai nép akkor már zéró-tudatú „nemzet” lesz: az anyanyelvi emlékeit elfeledi, az angol nyelv emlékeit, tudatát, gyakorlatát meg még nem sajátítja el.

Szeptember 22.

Reggeltől esik az eső, az eltorzult arcú ég talán a szegény Mikola Anikót siratja. Ma reggel, hatkor meghalt. Hat évig küzdött a rákkal. Tehetséges és tiszta ember, jó költő volt. Életében több figyelmet érdemelt volna, halálában országos kegyeletet érdemelne. Siratja az ég, a tenger, a szél, a folyók, egyszóval a természet, amelyet annyira szeretett, amelyből kicsit Saint-John Perse-es, kicsit kecsua indiános, de mindenképpen sajátos, jó költészetet teremtett.

Szeptember 23.

Olasz Sándor elküldte tegnap a *Tiszatáj* Baka-számát. A szegedi Baka István is kétségkívül nagy költő volt. Őt is a kozmikus rettegés tette azzá, akárcsak a pozsonyi Mikola Anikót, de ki ismerte egyiket is, másikat is! Baka István koporsójánál és életművénel meglepően sokan tisztelegnek, de, sértés ne essék, inkább csak a kritikusok „második vonala”. Igaz, a parentálók között Balassa Péter is ott van, de ő meg csak a költő prózájáról ír. Persze ez nem Bakát, hanem a mai magyar kritikát minősíti. Baka Shakespeare és Vörösmarty neveltje, s a mai magyar kritikusoknak sem Shakespeare, sem Vörösmarty nem kell. Mit nekik Hekuba! De: s ők Hekubának!

Október 4.

Tegnap Mészöly Miklóssal jártam a várost. Végül a Fehér Lóban kötöttünk ki, a Lakatos utcában. (Itt lakott réges-régen Müller bácsi, a szabóm, ő mesélte, hogy a házuk valaha szálloda volt, és úgy hívták, hogy Fehér Ló, azóta Fehér Lónak hívok a Lakatos utcában egy borozót, függetlenül attól, hogy eredetileg minek hívták, s most minek hívják.) Szóval elmondtam Miklósnak, hogy nagyon könnyen meglehet, abban a Fehér Lóban ülünk, amelyben a VÖRÖS POSTAKOCSI Alvinczy Eduárdja szokott megszállni Bécsből hazatérőben. Miklós meg arról mesélt, hogy a nyelvek dallama, zeneisége sokszor makacsabban őrzi az eredeti tartalmakat, mint maga a jelentés, s hogy ennek a nyelvzenei narrációnak Krúdy volt az utolérhetetlen mestere. Kimentünk a Dévényi várhoz is, de a várdombot már egyedül másztam meg. Miklós panaszkodott, hogy szédül, séta közben meg-megtántorodott, kapkodta a levegőt. Leült a vár alatt egy padra. Mikor visszatértem hozzá, összeszorult a torkom: felváltva néztem a meredek domb tetején a várromot és az egykor szálfatermetű, de most roskadtan ülő nagy író. Két monumentum romokban. Mind a kettő majesztatikus-komor látvány volt.

Én meg holnapután hatvanegy éves vagyok. S én is elég romos, vacak állapotban. De ki a mi korunkban az öreg? Az antik és a reneszánsz a nyolcvanévest tartja öregnek. Mi több: Szophoklész már a nyolcvanas éveinek a vége felé jár, mikor a fiai gondnokság alá akarják helyezni, mert, úgymond, már öreg. Lear is annyi, mikor felosztja a lányai közt a birodalmát, s azok kiűzik a viharba („*Valóban, én bohókás, / Gyarló öreg vagyok, már nyolcvanéves, / Sőt több is annál*”). A XIX. században a hatvanéveseket tartják

aggastyánoknak, s azok is. Vörösmarty, Arany rá a példa. Minden kornak megvan a maga öregségképe. A mi korunknak nincs. Ma senki sem öreg. Csak töppedünk fiatalon, mint télen a fán maradt alma.

Október 19.

Tegnap Pesten voltam, a Déry-díj átadásán. Hitetlenkedve néztem magamra, hogy ott vagyok. Újabban már aszerint tagolódik az időm, hogy hová *nem* megyek el. Réz Pál, a kuratórium elnöke kezéből vettem át a díjat. Találkoztam még Ilia Miskával, Füzi Laccival, Kányádi Sándorral, Borbély Szilárdal, Utassy Jósikával, Gergely Ágnessel, Bán Zoltán Andrással, Szepesi Attilával. Láttam, messziről, Szabó Magdát, Tóth Krisztinát, ott kellett volna lennie Rába Györgynek is, őt nem láttam. Beszédes névsor. Jó hangulatban, egészségesen gyalogoltam vissza a Mészáros utcai Jogvédőből Pestre. A Lánc-híd kész szabadtéri múzeum, Pest kis Párizs, önérzetesen tisztelegtem Széchenyi és Deák Ferenc szobra előtt, felmutattam nekik a Déry-díjamat, úgy láttam, jóváhagyóan bólintottak.

November 17.

Holnapután Pozsonyba látogat Kis Pintér Imre és Bertók Laci, két fontos ember. A Magyar Intézet vendégei lesznek. Bertók kihagyásos módszerét kezdetben manírnak érzetem, eltartott egy ideig, míg rájöttem, hogy a kihagyások a bertóki versben nem ornamentika, hanem a lélegzet megtorpanásai, a versfilogenézis új és új ágkezdeményei, míg végül felsejlik a szövegben valami irritáló, nyugtalanító egzisztenciális gyökér- és viszonylatrendszer, a végső emberi mélystruktúra. Kis Pintér Imrének itt van a polcomon az 1979-ben kiadott HELYZETJELENTÉS-e. Méltatlanul elhallgatott kritikagyűjtemény. Amit KPI húsz évvel ezelőtt leírt, általában ma is érvényes. Főleg a fiatal Esterházyról és Nádasról mondott fontos dolgokat, de a Mészöly-portréja is állja az idő próbáját. – Kis Pintér Imre nevét egyszer a *Szemlében Kis Péntek Imrének* írtuk. Most meg a Magyar Intézet meghívóján azt látom, hogy: *Kis Péter Imre*. Szegény Imre, nincs szerencséje velünk. De végre bemutatkozhat, ő maga mondhatja el a pozsonyiaknak, hogyan hívják.

Az irodalmi tévedések makacs dolgok. A szlovák tévedések még annál is makacsabbak. Duray hírheht KUTYASZORÍTÓ-jának a címét minden szlovák ismeri, idézik unos-untalan, de Psi OBOJOK-ként (KUTYANYAKÖRV). Nem értették a „kutyaszorító” szót, s csináltak belőle nyakörvet. S most már hiába magyarázom szlovák barátainknak a cím eredeti jelentését, a kutyaszorító nyakörv marad. Vladimír Mináč, az emlékezetes (de inkább rossz emléké) TU ŽIJE NÁROD (NEMZET ÉL ITT) c. történelmi esszéjében ilyen abszurdumot ad Kossuth szájába: „*Az arisztokráciának kell minden hatalmat a kezébe vennie.*” Mikor az író SÚVISLOSTI (ÖSSZEFÜGGÉSEK) c. kötetét fordítottam (benne a TU ŽIJE NÁROD-OT is), kénytelen voltam a mondatot kihagyni, mert a kérésemre már két-három pesti történész is (például Szabad György) nyomozta az idézet magyar eredetijét, de még csak hasonló Kossuth-szöveget sem találtak. Van a szlovákoknak egy erre a helyzetre illő szólásuk: *Jedna baba povedala* (Egy vénasszony azt mondta). A szólás tulajdonképpeni jelentése: *hiteltelen pletyka*. Mináč a Kossuth-kortárs szlovák politikustól, Marko Daxnertől vette át a jeles mondatot, Daxner meg állítólag a saját fülével hallotta, magától Kossuthtól. Ellenőrizni a kijelentés hitelét lehetetlen. De ha a szlovák irodalomban valamit két olyan abszolút szlovák tekintély állít, mint Daxner és Mináč, akkor az igazabb, mint a valóság. A szlovák írástudók nem ellenőrzik egymást, szlovák kritika és

önkritika alig van, hiányzik a visszajelző nyilvánosság, következésképpen ami egyszer papírra kerül, az az idők végezetéig úgy marad. KPI azzal vigasztalódhat, hogy nem a szlovákok keresztelték el Kis Péter Imrének, mert akkor ötven keresztlevéllel sem tudná visszacsinálni a dolgot.

Milan Kundera írja a *Népszabadságban* (1996. nov. 6.), hogy az egykori kommunista országok jelentős művész-író emigránsai mind kint maradtak: Miłosz, Kolakowski, Brandy, Szinyavszkij, Zinovjev, Brodskij, Forman, Škvorecký, Lustig, Lihm. Érdekes, magyart nem említ. – Az 1975-ben Franciaországba emigráló cseh Kundera ma már francia írónak számít, franciául ír. Hozzá fogható világhírű, idegen nyelven író magyar emigránsról nem tudok. (Fejtő Ferenc, Gaspar Lorand messze vannak a világhírnévtől.) Kundera azt mondja: csehül beszélni és írni számára annyit jelent, mint nyelvi automatizmusokra bízni magát, ha csehül ír, valóban a nyelv ír helyette (ahogy a posztmodernek mondják), a lelke csak plusz töltés. Franciául mindenért meg kell küzdenie. Nem kényelmesítik el az automatizmusok. – A magyarok feltehetően lustábbak, mint a csehek, nem akarózik nekik küzdeni.

November 20.

Zs. Nagy Lajos születésnapját ünnepeljük a Szlovák Írószövetség épületében. Ágh Pista beszél (tegnap jött, feleségestül, én hoztam be az állomásról). Kész panegirikust mond a hatvanéves Lajosról (aki közben már hatvanegy éves is elvan). Én is dicsérem, mi más tehetnék, születésnap ünnepségén nem emlegethetem az alkoholizmusát, a széthulló egyéniségét. Arról a korszakáról beszélek, amikor egy sajátos ironikus versbeszédet teremtett a tájainkon (a hatvanas évek második felében), jócskán megelőzve ezzel a szlovákiai magyar „iródiásokat” (Hizsnay Zoliékat) s a pesti posztmodern ironikus-parodisztikus-alulstilizált iskolákat is.

Az Írószövetség épületéből felvonultunk a Magyar Kultúra Intézetébe, ahol a *Kortárs* szerkesztői vártak ránk. (Az Intézet sorra be akarja mutatni, nagyon helyesen, a fontosabb magyarországi irodalmi lapokat.) Itt volt Kis Pintér Imre, Bertók László (ez utóbbi valószínűleg mint *Kortárs*-szerző), Ambrus Lajos és Tárnok Zoltán. Bertók volt a legrokonzenesebb közöttük. Medveember, de kisugárzik a hatalmas melléből a szíve. Többnyire hagyományos grammatikájú, azaz nem „kihagyásos” szonettek olvasott föl, igazolva a korábbi róla szóló bejegyzéseimet: a végső emberi mélystruktúra ezekből a szövegekből is felsejlett. KPI „élőben” halványabb, mint az írásaiban. Füst Milánról, Adyról mondott érdekes dolgokat. Ő is boton jár, mint ahogy Nagy László vagy ahogy a lengyel Zbigniew Herbert jár. („*Árok parton járok mindig, / billegőhöz csak ez illik*”, mondta magáról N. Laci.) Fél kilenckor már itthon voltam. Nem volt, ami ott tartson.

November 30.

Meghalt Vladimír Mináč. (Nem most, kb. egy hete.) Írnom kellene róla, az utolsó XIX. századi szlovák írótól illene elbúcsúznom. Kemény pánszláv volt. Élő anakronizmus a múlt századból. Rajta mérhettük le, milyen lehetett Hurban, Štúr, Daxner, Škultéty (a XIX. század indulatos szlovák nemzetébresztői). Mikor Božena Němcová, a nagy cseh író *anno* beutazta az egykor még magyar Felvidéket, Samo Chalupkáról (a hatalmas szál protestáns papról és költőről) azt jegyezte föl, hogy az ilyen, egyszerre medve és lovag férfiak Csehországban már rég kihaltak. Ilyen ember volt Mináč is. Nagydarab férfi és lovag. De a magyarokkal szemben nem tudott lovag lenni. Még ha nők voltak

az illetők, akkor sem. A második felesége magyar volt. Legalább harminc évvel fiatalabb nála. Mikor az író egyik könyvét fordítottam, többször jártam a lakásukon. Egyszer, az előszobában várakozva, láttam a félig nyitott ajtón keresztül, hogy Minác egy széken ül, két lába lavórban, a szép fiatal felesége meg előtte térdel, és mossa a lábát. A Minácét.

December 30.

Naplót írok, tehát dokumentálni akarok valamit. De mit? Bizonyos külső és belső (lelki) történéseket. Lehetséges ez egyáltalán? A dokumentum: hiteles tárgyi bizonyíték. Lehet az írás hiteles tárgyi bizonyíték? Mire a toll a tárgyhöz ér, már csak a szerzőnek a tárgyról való gondolatait, előítéleteit képes bizonyítani. A (viszonylag) hiteles napló az írásnak az a formája volna, amely együtt történe a dokumentálandó történéssel. Ehhez a szerzőnek előre ismernie kellene a történet előzetes forgatókönyvét, a még meg nem cselekedett cselekvés eredményét stb. De a tett és eredménye nem előzheti meg a tettet, az élet forgatókönyvét, ha volna ilyen, az élet pillanatonként hagyná cserben stb. A napló tehát (akárcsak az ún. realista epika) mint olyan: lehetetlen. A tárgyi történet és az írás története között mindig is lesz időbeli eltérés, amely kitéríti a dokumentumot a hiteléből. (Arról nem is szólva, hogy ez az eltérés az olvasónemzedékek, az irodalomtörténet idejében mennyire megnőhet, az olló mennyire kinyíllhat. „Egy bölcséleti tan kezdetben a világmindenség valószínű leírása; múltnak az évek, s már csak egy fejezet – ha ugyan nem csak egy bekezdés vagy egy név – a filozófia történetében” – írja J. L. Borges a PIERRE MÉNARD, A „DON QUIJOTE” SZERZŐJE C. elbeszélésében. Borges fiktív szerzője a huszadik században úgy ír meg egy új DON QUIJOTE-t, hogy szóról szóra lemásolja Cervantes XVII. századi művének néhány fejezetét. Tudja ugyanis, hogy az ő korában ugyanazokat a kijelentéseket és tárgyakat teljesen másként, más jelentéssel olvassák majd, mint ahogy Cervantes idejében olvasták.) – A napló is csak az egykori tények, történések s a kvázi egykorú feljegyzések másként olvasása. A mai napló a tegnapi napló mai olvasata, a napló naplója.

December 31.

Még mindig az óévben vagyunk. Két képzeltdimenzió (óév, újév) közé mi, emberek még határvonalat is tudunk képzelni: Szilvesztert. Az év utolsó napján, képzeltdimenzióban Rilket olvasok: „Mert a halált mi látjuk csak. Az állat / szabad, a vég mindig mögötte van.” Az ember nem az értelmével és az érzelmi életével több az állatnál, hanem a képzeletével. (Bizonyos kezdetleges értelme és érzelmi élete az állatnak is van, de képzelete semmilyen sincs, ezért „szabad”, ezért van a halál mindig „mögötte”). S Nietzsche pontosan erről a kiterjedésünkről, a képzeletről mondott le (sajnos, mindnyájunk nevében és sokak meggyőződésétől támogatva), mikor kijelentette: az Isten meghalt. Azt hitte, ezzel győzött (a metafizika fölött), holott vesztett. Elvesztette az emberi képzelet végtelenségének és mindenhatóságának szimbólumát, s a szimbólummal együtt elvesztette a szimbólum tartalmát is. A XX. századi ember már olyan sivatagos tudatú materialista szörnyeteg, mint amilyenek a Goncourt-ok a XVIII. századit mondták. De a „felvilágosodás” szárazságában a festők, Watteau és Fragonard még legalább kifejezték, pótolták azt a képzeleti tartományt, amelyet korábban a költők műveltek (ezt is a Goncourt-ok írják), de a XX. században már minden művészeti ág sivatagos. A művészet lemondani látszik specifikumáról, a képzeletről, a tudomány javára.